

УДК 351

Розпутенко І.В.,
д. держ. упр., професор
завідувач кафедри економічної політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ПОЗАРИНКОВІ РЕГУЛЯТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Обґрунтовано роль і місце позаринкових регуляторів (демократія, національна ідея, стереотипи, міфологеми тощо) в економічному зростанні.

Ключові слова: державне управління, державне регулювання, економічний розвиток, економічне зростання, поза ринкові регулятори, національна ідея, демократія, міфологеми.

Аннотация. Обоснована роль и место вне рыночных регуляторов (демократия, национальная идея, стереотипы, мифологеми и т.п.) в экономическом росте.

Ключевые слова: государственное управление, государственное регулирование, экономическое развитие, экономический рост, вне рыночные регуляторы, национальная идея, демократия, мифологеми.

The role and place non-market regulators (democracy, national idea, stereotypes, myths, etc.) in economic growth.

Keywords: public administration, public management, economic development, economic growth, non-market regulators, national idea, democracy, myth.

Постановка проблеми. Початок третього тисячоліття ознаменував прискорене формування міжнародних ринків, “вільний рух” капіталів (економічних, політичних, інтелектуальних), збільшення потоків інформації, ширення наднаціональних фінансових, економічних і політичних інститутів, які повинні були б в ідеалі згуртувати народи і країни в якусь глобальну цілісність. Та згодом з’ясувалося, що глобалізація своїми наслідками не тільки руйнує, а й уніфікує (збіднює) планетарну ієрархію народів і націй. Суперечності між різними етносами, націями, державами, між національними державами і міжнародними владними структурами, між крупно-регіональними спільнотами, між міждержавними стратегічними об’єднаннями та блоками не зникають, а загострюються.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації у фінансово-інформаційній сфері вторгаються в область прерогатив національних держав, а її очевидні, перш за все економічні, переваги для кількох розвинених країн для решти інших обертаються значними втратами, викликаючи захисну реакцію протидії.

Як слушно зазначав відомий український вчений Степан Злупко, “що в умовах надмірної глорифікації концепція сталого чи усталеного розвитку, прийнята в 1992 р. на конференції в Ріо-де-Жанейро, оперує категоріями збалансованості виробництва і природних ресурсів, передбачає збереження

довкілля за допомогою цінових, правових та інших механізмів, переважно державної чи глобальної політики, позбавляє головного – людської душі, моральних національних почуттів, віковичного тепла, яке єднає людину з її природним довкіллям” [4, с.35].

Поза цим ми сприймаємо економічне зростання як невід’ємну частину й одну із найважливіших характеристик економічного розвитку країни. Воно означає поступові якісні і структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, факторів зростання та розвитку освіти, науки, культури, рівня і якості життя населення, людського капіталу.

Виділяють суб’єктивні і об’єктивні фактори економічного зростання. До об’єктивних належать ті фактори, які роблять безпосередній і визначальний вплив на темпи економічного зростання. Суб’єктивними ж факторами є ті, які роблять опосередкований і непрямий вплив на темпи і масштаби економічного зростання, до них можна віднести рівень демократичних свобод, наявність національної ідеї, економічного ідеалу тощо. Для України, як і для багатьох країнах, які розвиваються, надзвичайно актуальним є питання впливу цих факторів на розвиток власної економіки.

У цілому економічний розвиток є складним процесом, який характеризується нерівномірністю, включаючи періоди росту і спаду, кількісні і якісні зміни в економіці, позитивні та негативні тенденції. Основний показник економічного зростання складається з його збалансованості та стійкості. Це надає можливість національній економіці перейти на якісно новий рівень свого розвитку.

У межах національної економіки вплив факторів економічного зростання складно між собою взаємопов’язано. Головне завдання кожної держави – максимально повно використовувати існуючі економічні фактори разом з позаринковими факторами та направляти їх у потрібне русло, щоб орієнтувати на економічне зростання.

Тож вивчення впливу позаринкових факторів на розвиток економіки є не менш важливим ніж вивчення власне об’єктивних факторів впливу. Дослідження цих показників має об’єктивну необхідність, оскільки на їх основі можна оцінити реальний стан національної економіки, розробити об’єктивну та ефективну національну економічну політику, зробити більш результативними регулюючі і координуючі економічні функції держави. Тому метою творчої роботи є дослідження таких позаринкових факторів як демократичні свободи, національна ідея, економічні ідеали тощо, і рівень їхнього впливу на розвиток економіки.

В економічній теорії існує традиційна точка зору, згідно якої демократичні свободи тісно пов’язані з економічним розвитком: чим більш розвинута демократія, тим більше економічної свободи і, відповідно, є більш ефективним ринок як механізм, який підтримує економічне зростання. Економісти стверджують, що економіка не може бути ефективною без демократії, тобто без свободи економічної поведінки особистості, групи,

організації, без їх права самостійно обирати свій шлях в економічному житті в залежності від своїх можливостей, суспільних потреб та меж правової легітимності, а також без свободи слова та друку, без права виборності вищих посадових осіб, без участі громадськості у прийнятті рішень тощо. Тобто демократія створює стабільність і надає можливість громадськості і організаціям проявляти власну ініціативу. Тому, беззаперечно, демократичні свободи є важливим фактором розвитку економіки.

Однак для більш чіткого визначення рівня впливу демократичних свобод на розвиток економіки варто використовувати вузьке визначення демократії, згідно якого основні риси демократії – це виборність головних посадових осіб і можливість політичної конкуренції [10, с.17]. У такому визначенні поняття демократії включає такі права, як право обирати і бути обраним, право формування політичних партій, право агітації і зборів. Інші права, які зазвичай асоціюються з поняттям демократія, такі як свобода слова і друку, захист від дискримінації за етнічною, расовою, релігійною та іншими ознаками, можуть бути забезпечені і авторитарними режимами. Демократія зазвичай протиставляється авторитарним режимам, в яких право прийняття рішень належить автократові або вузькій групі вищих посадових осіб. У багатьох випадках автократія використовує ресурси не раціонально, вона є корумпованою і роздає посади найбільш лояльним, а не кваліфікованим чиновникам, тому стимулювати економічне зростання складно навіть за наявності бажання автократа. Однак є низка протилежних прикладів щодо “чистих” автократій (наприклад, Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея в різні періоди), які проводили розумну економічну політику і досягали значних успіхів в економічному і соціальному розвитку [5].

Науковці вважають, що демократія полегшує процес вироблення і проведення розумної економічної політики, що стимулює зростання, через кращий відбір професійних чиновників, контроль за бюрократією і своєчасну заміну посадових осіб. Вони також стверджують, що демократія потрібна для зміцнення правопорядку, викорінення корупції та поліпшення якості інститутів [10, с.17]. Однак ця поширена думка ґрунтується здебільшого на логічних доводах і досвіді розвинутих країн.

Загальноновизнаним є той факт, що певний рівень багатства, освіти та розвитку громадянського суспільства є необхідними передумовами ефективної демократії. Фактично це означає, що демократія може розглядатися як “предмет розкоші”, попит на який виникає, тільки коли з’являється заможний покупець. Є також і інші неодмінні умови, такі як сильний правопорядок. Швидка демократизація, як і всякий новий політичний порядок, може створити велику кількість можливостей для зловживань, що може зіпсувати інститути і призвести демократію в стан хаосу, якщо тільки порядок не базується на законі.

Інший механізм підриву інститутів при швидкій демократизації при відсутності правопорядку можна описати таким чином. Громадяни

отримують право голосу, яке вони цінують дуже низько (в порівнянні з іншими благами) і продають це право організованим політичним групам (можливо, неявно – тобто, голосуючи за тих, хто більше за інших вкладає в рекламу) – якщо правопорядок слабкий, то вигода для політичних організацій від такої маніпуляції голосами виборців очевидна [10, с.18].

У таких умовах демократія стає ринковим продажем голосів, парламентарії відображають інтереси лобістів, посади і рішення купуються і продаються як товари на ринку. Корупція розцвітає, якість (ефективність) інститутів знижується, економічне зростання сповільнюється.

У слабких (неліберальних) демократіях виникають і слабкі уряди, які піддаються тиску лобістських організацій і популістських груп; чиновники і законодавці стають продажними і легко керованими. Крім того, слабкі уряди не можуть проводити в життя закони та приписи, зокрема, обмежити зростання тіньової економіки та зібрати достатню кількість податків для фінансування суспільних благ - в результаті їм доводиться частіше вдаватися до інфляційного фінансування і позикам. Проблема посилюється так званим ресурсним дисбалансом – в країнах, які багаті на природні ресурси, розподіл ресурсної ренти при поганих інститутах може збільшувати прибуткову нерівність. Все це негативно позначається на темпах зростання, тривалості життя, соціальну рівність, злочинність.

В країнах без міцних демократичних традицій перехід від авторитаризму до демократії супроводжується зазвичай зниженням ефективності інститутів: для створення нових демократичних інститутів потрібний час, так що перехідний період, коли старі авторитарні інститути вже зруйновані, а нові ще не склалися, виявляється найбільш інституційно незабезпеченим.

Тому, демократизація без забезпечення законності і правопорядку, погано позначається на економічній динаміці, а іноді навіть веде до спаду виробництва. Це та ціна, яку доводиться платити за ранню політичну демократизацію, тобто за введення процедури демократичних виборів в той час, коли основні ліберальні права в суспільстві ще не утвердилися. Якщо розбити країни на групи за ступенем забезпечення правопорядку, індекси яких розраховуються Світовим Банком, і за рівнем демократії, що розраховується Freedom House, то найгірша економічна динаміка спостерігається в країнах з невдалим поєднанням слабого правопорядку з відносно високим рівнем демократії [10, с.21]. Авторитарні режими зі слабким правопорядком в середньому випадку теж не дуже хороші для економіки, але все ж краще ніж демократичні: мабуть, вони можуть компенсувати брак закону надлишком порядку, тобто заповнити інституціональний вакуум авторитарними методами.

Статистичні розрахунки науковців свідчать, що демократизація в світі за останні 30 років вела до підвищення темпів зростання тільки в тих країнах, де правопорядок був на рівні; навпаки, у країнах зі слабким правопорядком демократизація приводила до уповільнення зростання державних витрат і зниження ефективності державного апарату, до збільшення тіньової

економіки, підвищенню бюджетного дефіциту та інфляції і, як наслідок, до зниження темпів економічного зростання і тривалості життя.

Економічним розвитком називається політика, яка дозволяє збільшити виробництво, задовольнити тим самим потреби населення і захистити його інтереси. Він неможливий без узгодженої політики в різних галузях, яка в сукупності буде охоплювати весь народ, тому що в протилежному випадку політика буде суперечливою, що не дозволить досягти розвитку.

Доречно навести, що Велику Британію підштовхнула до розвитку відмова від “диктатури” католицької церкви і прийняття ліберальних цінностей, - це згуртувало націю. Право аристократії успадковувати власність і землю, підштовхнуло її до колоніальних захоплень, які збагатили країну.

Американський народ згуртувався у боротьбі проти британського панування. Отримання свободи і незалежності стало могутнім стимулом, що підштовхнув його вперед.

Японія почала розвиватися, усвідомивши свою відсталість від цивілізованого світу. Вона створила військову економіку.

Китайський народ не об'єднаний певною ідеологією, проте їх усвідомлення приналежності до великої нації згуртовує людей і підштовхує країну до розвитку. Подібно Китаю, Німеччина почала розвиватися завдяки націоналістичній ідеї [1, с.15].

Відтак, демократія фактично ніяк не сприяла економічному розвитку. Розквіт згаданих вище країн почався при авторитарному правлінні, а в таких країнах Південно-Східної Азії як Південній Кореї, Тайвані, Сінгапурі, Індонезії, Малайзії, Китаї ефективність економічного розвитку стала можливою саме завдяки авторитарному характеру їх політичних систем. Науковці стверджують, що авторитарний політичний режим створив сприятливе середовище для довгострокових інвестицій, забезпечив високу частку накопичення у валовому національному продукті (ВНП) і сприяв розвитку високотехнологічних галузей. Так, у більшості країн Південно-Східної Азії рівень інвестицій склав 35% ВНП, що майже вдвічі більше, ніж у США та Латинській Америці [12, с.150]. Економічні успіхи були настільки вражаючими, що Південно-Східну Азію стали сприймати як головний економічний центр початку ХХІ століття.

Деякі дослідники вважають, що економічну діяльність недемократичних режимів досить часто можна визнати позитивною, а соціальна орієнтація демократичної держави навпаки не завжди сприяє ефективному економічному зростанню. Однак доцільно наголосити на тому, що в авторитарних країнах часто існує велика соціальна нерівність. Це пояснюється тим, що в авторитарному режимі прибутки отримує, як правило, достатньо обмежена група людей – до того ж, розподіляються вони дуже непропорційно.

Тому можна зробити висновок, що прямої залежності між демократичними свободами і розвитком економіки не існує. Для деяких країн (США, Японія,

Велика Британія, Австралія, Франція) демократія і економічне зростання пов'язані, а для інших (Китай, Індія, Бразилія, Іран) – ні.

Світовий банк чітко визначає таке поняття як соціальна згуртованість, зокрема, називає це таким станом, за якого група людей у межах певної території – країни, демонструє здатність до співпраці, що, в свою чергу, створює інституційну можливість для продуктивних змін. Однак це не означає, що люди думають однаково, мають однакові погляди, рухаються в одному напрямку. Соціальна згуртованість – це можливість без втрати індивідуальних відмінностей забезпечити координацію, співпрацю заради реалізації критично важливих цілей суспільства [3].

Експерти Світового банку також стверджують, що чим вищий рівень соціальної згуртованості населення в країні, тим більший влада має ступінь політичного маневру для проведення жорстких реформ [2].

Очевидно, що такі механізми як суперництво, змагальність, протистояння, солідарність та інші, відіграватимуть значну роль у розвитку і досягненні матеріальних благ і сприятимуть самореалізації як держави, так і нації.

Не применшуючи значимість соціальних чинників в економічному зростанні, надзвичайно важливим чинником соціальної згуртованості є наявність або ж відсутність національної ідеї. Саме останню (національну ідею) ми вважаємо потужним позаринковим фактором впливу на розвиток як економіки, так і суспільства в цілому.

Сьогодні в Європейському Союзі відбуваються такі процеси, де, з одного боку, формується політична єдність, умовно кажучи “Сполучені Штати Європи”, а з іншого, все більше закріплюється почуття національної ідентичності кожної держави. Для Європи важливим чинником ефективного розвитку є власне національна ідентичність. Однак це поняття є важливим не лише для європейських країн. Необхідно відзначити економічні успіхи таких країн як Японії, Китаю, нових індустріальних країн (Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Таїланду та інших), які були досягнуті на основі використання національних та цивілізаційних особливостей цих держав, їх політичних, релігійних та культурних традицій [5].

Скажімо, професор Кембриджського університету Ха-Юн Чанг наголошує, що “результати неоліберальної глобалізації, що почалася в 80-і роки, повністю розчаровують. Більше того, так звані економіки перехідного періоду стали успішно розвиватися тільки після проведення політики в національних інтересах” [13].

Інший американський професор Д.Сакс стверджує, що культурно-історична цілісність національно-державного господарства є важливим фактором прискорення економічного розвитку, він наголошував, що культура – це ключ до економічного розвитку [5].

Як бачимо ключовими словами успішного розвитку є слова “гуманітарного” походження, що корелюються з “національними інтересами”.

Доречним буде наголосити, що ще в кінці ХІХ ст. професор Київського університету ім. Св. Володимира Дмитро Піхно до продуктивних сил, окрім природи, праці, капіталу відніс завжди активно діючий, але важко усвідомлюваний, а ще більше сприймаючий фактор – культурно-історичні сили народу [8, с.43].

У другому виданні зазначеної праці Д.І.Піхно в категоричній формі уточнює значення позаринкових, а може й позадержавних, як це бачиться в нинішній Україні, чинників. “Народ, який живе історичним життям, не тільки накопичує речовини, капітали, а й створює духовні блага та сили, які переходять з покоління в покоління. Ці сили оточують людину від коолиски до могили. Вони складають історичний ґрунт народу. Господарства підтримують та та зміцнюють його або діють негативно” і далі: “вподобання, звичаї, мораль, освіта, енергія, дух підприємництва, законодавство, державний і суспільний устрій життя” [9, с.71].

Констатуючи факт повільної трансформації українського суспільства до ідеальних стандартів, як і сам факт якості економічного переходу до сучасних ринкових штампів, необхідно ще раз підкреслити особливі роль і місце національної ідеї. Це впливає з того, що національна ідея є комплексною, бо охоплює всі сторони життя нації, організовує його і передбачає ефективне використання інститутів держави, державного регулювання. В той же час на перехідному етапі в суспільстві ринкові механізми саморегуляції можуть бути ефективними тільки при наявності раціональної структури економіки, яку вони самі по собі в принципі не здатні створити. Раціональну структуру економіки можна створити тільки втручанням держави в економіку, тобто через державне регулювання і, отже, на основі національної ідеї [7].

Нині в Україні триває процес національного відродження, складовою якого є культурне відродження. Багатогранність феномена культури проявляється в різних наукових напрямках її дослідження. Усвідомлення важливості впливу культури на становлення ринкової системи господарювання не залишається і поза увагою як зарубіжних, так і вітчизняних економістів [5]. Економічний розвиток відбувається не тільки під впливом економічних факторів, принципів і законів, він визначається і діями людей, в бажанні й виборі яких завжди міститься перелік раціональних очікувань, суспільних норм і традицій, етнічних і етичних уявлень про матеріальні блага. Тому в господарській діяльності повинна проявлятися етична складова економічної дії. Саме етична складова господарювання дає можливість розглядати економічну систему, національної економіки не тільки як засіб задоволення матеріальних потреб суспільства, але і можливості реалізації культурно-духовних джерел економічного розвитку.

Національна ідея формується під впливом традицій, культури, усього середовища національного буття народу [5]. Її функціональна роль у суспільстві полягає в національній мобілізації, потенційній чи реальній

участі людей, що належать до нації, у різноманітних спільних діях, в тому числі і господарських.

Отже, національна ідея – це, по суті своїй, ідеологія розвитку нації і держави, один з фундаментальних чинників економічного розвитку країни. Цілком слушним є висновок ООН, вміщений у Декларації цілей Тисячоліття: суспільству неможливо нав'язати ззовні мету, і кожна країна має ідентифікувати власні цілі й забезпечити їх реалізацію через мобілізацію суспільства. Національна ідея має бути витворена тільки зусиллями власного населення і для власного населення.

Загальноприйняті уявлення відносно цілей, яких повинна прагнути людина в економічній діяльності називаються економічними цінностями [4, с. 157]. Вони функціонують у формі ідеалу, основоположних принципів мислення та є ідеальними критеріями оцінки економічних подій, явищ і процесів. У будь-якому суспільстві, а також на рівні окремої соціальної групи функціонує своя ієрархія цінностей. Для одних груп населення багатство може оцінюватись як найвище благо, для інших - це “чиста совість”. В одних суспільствах приватна власність може розглядатись як умова здійснення економічної і соціальної свободи індивіда, в інших – як соціальне зло, яке породжує соціальну нерівність і конфлікти.

Тому, економічні ідеали – це вироблені економічною свідомістю й наявні в ній узагальнені уявлення про досконалість у сфері економічного життя. Саме через це вони не є повністю досяжними, але являють собою мрію та вірець, до якого прагнуть люди [4, с. 157]. Наприклад, сучасні механізми ринкової економіки в західному світі виникли шляхом наближення до ідеалу. Сьогодні вони закріплені в юридичних та економічних легітимних нормах, які регулюють поведінку суб'єктів економічного процесу. Ідеали відбивають практичний досвід економічної діяльності даного конкретного соціуму й зазнають соціально-історичної конкретизації. Ідеї соціальної рівності, економічної свободи, ідея справедливості є усталеними як цінності, хоча соціальні обставини, “матеріалізована форма” й конкретний спосіб розуміння рівності, свободи, справедливості змінилися. Слід відрізнити реальні цінності соціуму від ідеалів, які формулюються у вигляді ідеологічних конструкцій. Останні можуть успішно виконувати функцію консолідації та орієнтації соціальної спільноти лише в тому випадку, коли вони адекватно відбивають мотивацію її колективної економічної діяльності.

Загальні шаблони, які регулюють економічну поведінку в певному напрямку, називаються економічними нормами. Це система поведінкових очікувань того, як люди мають діяти в економічній сфері. Економічні норми народжуються в економічній сфері й обслуговують певні економічні відносини. Наприклад, такою нормою в СРСР був “принцип оплати за працею”, закріплений в Конституції країни, він використовувався на практиці і втілювався в масовій свідомості населення [4, с. 158]. Однак є норми, які не виникають в економічній сфері, але потім

набувають економічного змісту. Так, загальна моральна норма соціальної справедливості залежно від економічної системи тієї чи іншої держави набувала економічного змісту різного характеру. У капіталістичних системах вона розглядалася і втілювалася на практиці як рівність можливостей, а в соціалістичних країнах гасло “від кожного за здібностями, кожному за працею” у реальному житті зводилося до культивування зрівняльної психології.

Норми в економічній сфері можуть функціонувати на рівні формально-правової надбудови як законоположення та постанови держави, офіційні правові документи (закони, вказівки, накази) щодо регулювання економічних відносин у країні. Для того щоб ці норми вийшли з розряду декларативних, вони повинні стати елементом повсякденних соціально-економічних практик, тобто успішно функціонувати на рівні масової поведінки суб'єктів економічного процесу. Тому важливо, щоб за змістом норми, які розробляються на державному рівні, були адекватними до умов їх здійснення, наближені до реального життя, відповідали масовим очікуванням громадян, їх моральній свідомості, оскільки економічні норми, які в принципі не можуть бути виконаними, підривають саму ідею обов'язковості виконання норм. Зміни в економічній та інших сферах суспільства перетворюють умови сумісної діяльності людей. Тому деякі економічні норми з плином часу перестають задовольняючи потреби суб'єктів економічного процесу, стають незручними та некорисними. Більш того, застарілі норми є гальмом для подальшого розвитку економічної системи. Тому люди прагнуть їх змінити для того, щоб привести у відповідність до нових умов життя.

Економічні стереотипи - це спрощені, схематичні, деформовані та ціннісно-орієнтовані уявлення про економічні об'єкти, явища та процеси [4, с. 158]. Як правило, в економічних стереотипах підсумовується в спрощеній і деформованій формі досвід певної групи. Відмінними рисами стереотипу є: персоніфікація явищ (причина тих чи інших явищ пов'язується з діяльністю конкретної особи або певної групи); сильне емоційне забарвлення сприйняття та інтерпретації явищ (як правило, різко негативне або позитивне ставлення до чого-небудь чи до кого-небудь); ірраціональність (як правило, факти, які суперечать стереотипу, не беруться до уваги або з обуренням відхиляються); усталеність (стереотип є статичним, незмінюваним і здатним до самозбереження навіть у ситуації, що радикально змінюється). У повсякденній свідомості стереотипи можуть заміщати знання про економічні процеси, значно спрощуючи процес орієнтації, вироблення і прийняття рішень у складному й суперечливому світі.

Економічні звички й рутини обумовлюють вибір найбільш зручних і досить поширених засобів групової економічної діяльності. На значущість звичок у формуванні економічної поведінки звертали увагу такі економсоціологи, як Т. Веблен, Ф. Найт, Дж. Катон та ін. Виникнення звичок і залучення людини до загальних правил поведінки є результатом

як відносно пасивної і навіть несвідомої імітації, тобто неусвідомлюваного процесу наслідування інших людей, так і результатом вільного свідомого вибору. Значущість соціальних звичок і рутинизованої поведінки важко переоцінити. Наприклад, уся економічна діяльність здійснюється в рамках традиційного права, яке дає змогу економічним агентам судити про життєздатність контрактів та імовірні наслідки тих чи інших дій і досягається не шляхом детального аналізу законодавчих актів, а повсякденними спостереженнями за його функціонуванням.

Не слід ігнорувати значущість звичок і для виробництва як такого. Будь-яка робота, кваліфікована чи не кваліфікована, потребує певного рівня практичних знань, або “ноу-хау”, яких набувають протягом певного часу. Трудова кваліфікація населення країни складається з набору важливих звичок, які протягом часу широко розповсюджуються серед працездатних громадян і вкорінюються в їх практичну діяльність. На цьому факті саме наголошував Т. Веблен у теорії економічної еволюції, яка ґрунтується на суперечностях між звичками та очікуваннями робочих, з одного боку, та ділових кіл – з іншого [4, с. 159].

Економічна міфологема – це статичний образ, який ґрунтується на віруваннях і дає змогу систематизувати та інтерпретувати факти й події, не зовсім зрозумілі за змістом, структурувати колективні уявлення про теперішнє і майбутнє [4, с. 160]. З психологічного погляду створення міфу пов'язане з неможливістю логічно пояснити радикальні зміни, тому діє захисний механізм – повернення індивіда до більш раннього життєвого досвіду сприйняття навколишнього світу та взаємодії з ним. Значний інтерес становить також інтерпретація міфу в рамках аналітичної психології К. Юнга, згідно з якою міф є проекцією колективного несвідомого (архетипів) на ті чи інші реальні об'єкти. У певних критичних ситуаціях можлива активізація, оживлення архетипів, і тоді їх перенесення на економічні об'єкти стає джерелом колективних економічних міфів.

Міфологема, у тому числі й економічна, виникає тоді, коли група або більша частина суспільства стикаються з новими, незрозумілими й невідконтрольними їй явищами, які становлять явну або приховану загрозу її існуванню. Саме тому розквіт міфологем здебільшого здійснюється в періоди соціальних потрясінь, глибоких криз суспільства, війн, революцій тощо. Економічні міфологеми, які набувають масового поширення, справляють потужний вплив на перебіг соціальних та економічних перетворень.

Економічні міфи – є статичними, тобто не співвідносяться з історичним і соціальним часом, вони живуть в особливому часовому вимірі; поліморфними – один і той самий набір символів може спостерігатися в різних міфах, а одна й та сама тема може мати різний напрямок і різне емоційне сприйняття; обмеженими – міф використовує малу кількість символів, але в міфах можливі їх численні комбінації; відірваними – міф не співвідноситься з емпіричною дійсністю. Фундаментом міфу є віра – він спирається на припущення, які не потребують доказів, незалежно від того, істинні вони чи ні.

Кожен народ, нація продукує свої міфологеми, які фіксують у раціональних та ірраціональних формах соціально-економічні архетипи й породжують масові очікування, уявлення, орієнтації. Так, багато дослідників описують такий феномен, як американська мрія. Вона народилась як мрія про краще життя, як утопія. З ранніх часів західної цивілізації люди мріяли про втрачений рай, про Золотий вік, де було багатство, не було війн та виснажливої праці. За словами Дж. Адамса, це мрія про країну, у якій життя кожної людини буде кращим, багатшим і повним та в якій перед кожним відкриваються можливості, відповідні до його здібностей або досягнень. Тобто ця мрія фіксує уявлення про Америку як країну рівних і необмежених можливостей [4, с. 160]. Безумовно, ці уявлення містять ідеалістичне сприйняття дійсності, але ця міфологема сприяла формуванню важливих елементів американської свідомості. Мова йде про ставлення до особистої свободи як до найвищої цінності, про повагу до приватного життя, приватної власності та приватного підприємництва, про розвинуту здатність і готовність людей до самоорганізації, про повагу до закону як правового забезпечення рівних можливостей всіх і кожного, про віру в необмежені можливості індивідуальної життєвої творчості, орієнтації на особистий успіх. Протягом певного часу американська мрія видозмінювалася, пристосовувалася до дійсності, але й досі вона втілює в собі досвід та звички індивідуалістичної Америки, а отже, впливає на психологію й поведінку американців.

Саме тому не слід недооцінювати вплив економічного ідеалу, економічних норм, економічних стереотипів й звичок, а також економічних міфів на розвиток економіки будь-якої країни. Тому для того, щоб здійснювати зважену і ефективну економічну політику, необхідно враховувати факти економічної культури країни.

Висновки. На сьогодні в умовах традиційного мислення і традиційної практики, коли кількісні показники домінують над якісними потреба посилення впливу позаринкових факторів на економічні процеси та економічне зростання набуває все більшої актуальності.

В останні роки низка дослідників висловили своє розчарування соціально-політичними та економічними підсумками розвитку “демократій третьої хвилі”, тобто країн, які швидко демократизувалися з 1974 р., включаючи і посткомуністичні держави. Т. Каротерс підрахував, що з майже 100 країн, де були зроблені спроби демократизації, тільки 18 “дійсно знаходяться на шляху до перетворення на успішні і добре функціонуючі демократії чи, принаймні, добилися прогресу в демократизації і зберігають позитивну динаміку в цьому процесі” [10, с.14].

Пошук “альтернативних” джерел активізації економічного життя, спричинився до того, що на перше місце висувається утвердження і реалізація національної ідеї.

Дослідження такого позаринкового фактору впливу на розвиток економіки дає можливість визначити, що національна ідея виступає

внутрішнім чинником нації, тоді як зовнішнім виступає державність. Сила національної ідеї обумовлюється поєднанням в ній чуттєвого та національного начала, що вона включає як чітко визначену мету – ідеал, до якого прагне нація, так і шляхи реалізації цього ідеалу. Особливістю національної ідеї є її саморозгортання, яке можливе лише за умов еволюційного розвитку. Ідея не може бути національною, якщо вона буде нав'язана ззовні, введена декретом чи указом.

Отож, національна ідея передбачає забезпечення економічного зростання країни, оскільки вона є сукупністю ідей, системою поглядів на об'єднання нації навколо спільної мети, спрямованої на досягнення ідеалу здобуття державності, на подальший її розвиток.

Використані джерела інформації:

1. Бандурка О., Греченко В. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть. – Харків: Видавництво Університету внутрішніх справ, 2000. – 304 с.
2. Злупко С.М. Екогенологія – новий науковий напрям сучасності (причини і умови формування) // Регіональна економіка. – 2004. - №3 (33), с.35.
3. Конкурентоспроможність: національна ідея, соціальна згуртованість, економічний прорив [Електронний ресурс] / Ю. Полунєєв – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11350.
4. Матвєєв С.О., Лясота Л.І. Економічна соціологія. Підручник. - Суми: Університетська книга, 2006. - 184 с.
5. Національна ідея та формування економічної культури в українському суспільстві 90-х років [Електронний ресурс] / А. Шафранський // 2011 – Режим доступу: <http://lacruax.com/nacionalna-ideya-ta-formuvannya-ekonomichnoi-kulturi-v-ukraïnskomu-suspilstvi-90-x-rokiv/>.
6. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки / [Хенінг Клодт, Клаудія М. Бух, Бйорн Хрістенсен та ін.] – К. : Таксон, 2011. – 304 с.
7. Павловський А. Національна ідея і національні інтереси / А.Павловський // Кореспондент. – 2012.
8. Пихно Д.И. Основания политической экономии. Выпуск первый. – К.: 1898, с.43.
9. Пихно Д.И. Основания политической экономии. Выпуск первый. Пособие к лекциям. Профессор университета Св. Владимира Д.И.Пихно. – Второе издание. – К.: 1899, с.71.
10. Полтерович В.М. Демократизація і економічне зростання. / В.М. Полтерович, В.В. Попов // Громадські науки і сучасність. — 2007. — № 2. — С. 13–27.
11. Статистична інформація. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
12. Стулова І.М. Демократія та економічний розвиток: взаємозв'язок і взаємозумовленість / І.М. Стулова, А.В. Швецова // Культура народів Причорномор'я. — 2009. — № 155. — С. 150-151.
13. У Європі задумалися про кінець глобалізації[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.news-best.ks.ua/news/a-37.html>

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.